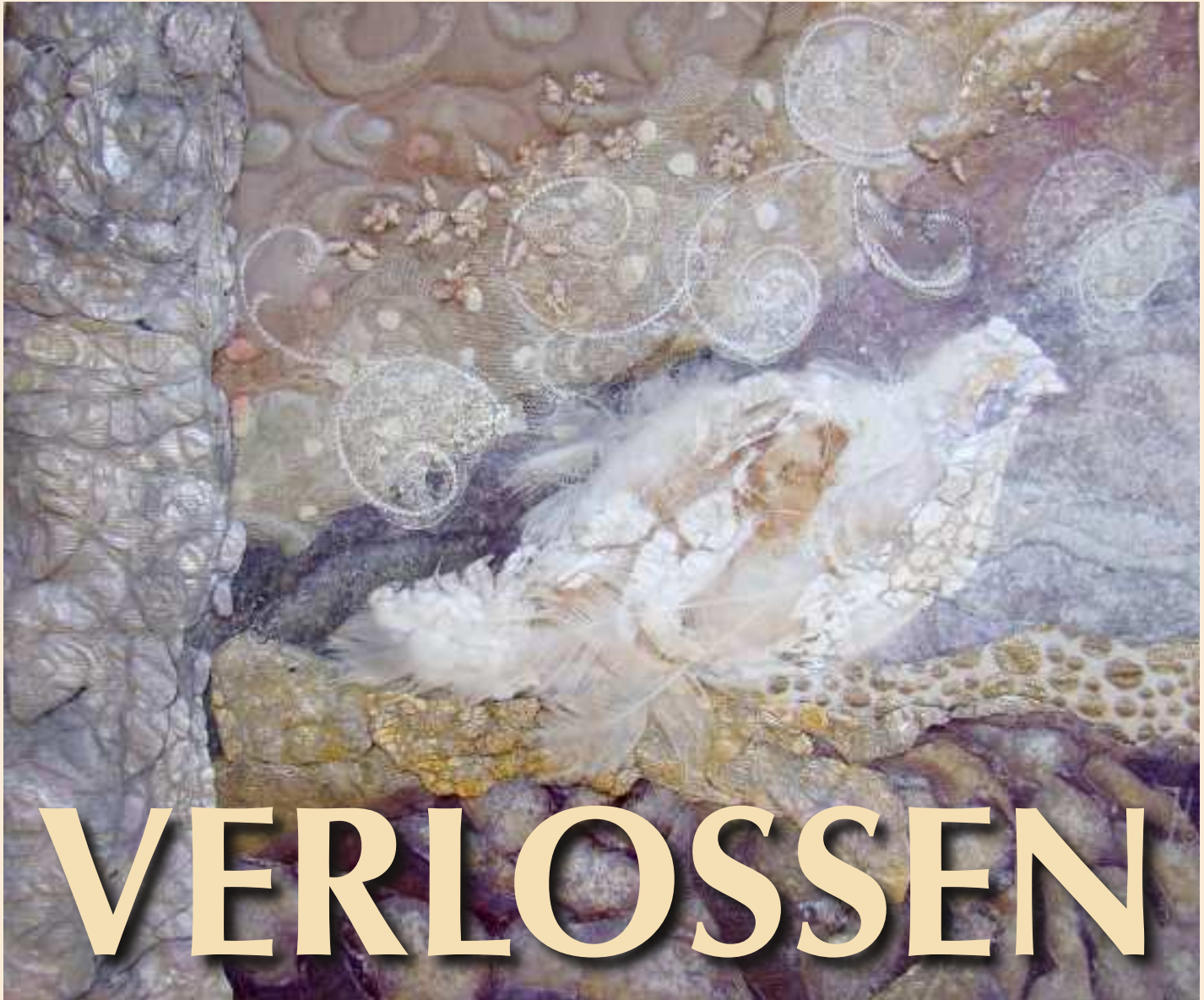

Hooglandse Nieuwe

**informatieblad voor alle geïnteresseerden
rondom de Hooglandse Vieringen van de
Ekklesia Leiden**

**vijftiende jaargang, nr. 2
april 2019
€ 2 (gratis voor leden)**

- 4** Verlossen in bijbel en kerk - *Jan Delhaas*
- 7** Groene verlossing - *Monique van der Gaag*
- 8** Werken van barmhartigheid - *Aenneli Houkes*
- 10** Verlos ons van het kwade - *Herman van Bemmelen*
- 12** Straatpastor als hoopverlener - *Folly Hemrica*
- 14** Het hospice - *Jules de Vries*

Verder:

- Vieringen
- LSE-nieuws
- Diaconaat
- Actief en informatief

Rapenburg 100
2311 GA Leiden
071-5134 558

info@ekklesialeiden.nl
www.ekklesialeiden.nl
www.rapenburg100.nl

Hooglandse Nieuwe is het blad voor alle geïnteresseerden rondom de Hooglandse Vieringen van de Ekklesia Leiden. Het verschijnt zesmaal per jaar.

Redactie Jasper Radder, Wim Schouten, Jan Slotboom, Myranda Wilbrink, Paulien van Yperen

Opmaak Jan Slotboom m.m.v. Job van Keulen

Afbeelding voorblad Jackie Howard

Drukwerk Sylvia van Hoven

Downloaden via
vereniging.ekklesialeiden.nl/publicaties/

Postabonnement € 20 per jaar
Nieuwe abonnees opgeven bij het secretariaat:
info@ekklesialeiden.nl

Volgend nummer
Kopij voor het Pinksternummer van 9 juni 2019 met het thema 'keuzestress' uiterlijk op zondag 26 mei sturen naar: hn@ekklesialeiden.nl

PASTORES

Christiane van den Berg-Seiffert
participantenpastor (PKN), 071-512 5137
christiane.vandenbergh@ekklesialeiden.nl
Rob van Waarde, studentenpastor (PKN)
06-4193 5997, robvanwaarde@gmail.com
Walther Burgering, studentenpastor (RK)
06-2956 2865, waltherburing2013@gmail.com

STUDENTENRAADSVROUW (HUM.)
Jeannette Bakker, bakker.je@hsleiden.nl

VERENIGING LSE

Zie: www.ekklesialeiden.nl
Dagelijks bestuur:
- *Ronald Meester*, voorzitter@ekklesialeiden.nl
- *vacature*, vice-voorzitter@ekklesialeiden.nl
- *Rob van den Boom*, secretaris@ekklesialeiden.nl
- *Flip van Hoven*, penningmeester@ekklesialeiden.nl

REKENINGNUMMERS

Vereniging LSE: NL66 INGB 0004 8198 29
- voor alle vrijwillige bijdragen
- voor lidmaatschap: € 25 (studenten € 12,50) per jaar
Stichting rk Vrienden van het Leidse Studenten Pastoraat: NL52 INGB 0000 6152 28
Stichting Diaconaal Fonds Hulpverlening LSE:
NL42 INGB 0003 3133 66 voor alle diaconale giften

Deze rechtspersonen zijn erkend door de fiscus.
Uw giften zijn aftrekbaar.

In dit nummer over verlossen

3 Redactioneel

Wim Schouten

4 Verlossen: bijbel en kerk

Jan Delhaas

7 Groene verlossing

Monique van der Gaag

8 Veertigdagenlied

Aenneli Houkes

10 'Maar verlos ons van het kwade'

Herman van Bommel

11 Ik verlos u

Arie de Kluijver

12 Folly Hemrica - Straatpastor als hoopverlener

interview: Friederike de Raat

14 Het hospice

Jules de Vries

16 Tieden uut Nijhoof

Maria de Graaff -van Wijngaarden

16 Verlossing

Wil Heesakkers

... en verder

17 Hooglandse Vieringen

Cor van Bree

LSE-nieuws

18 - De Ekklesia Taallunch - Filiz Raben

19 - 2020: Vijftig jaar LSE

20 - Diaconaat: actie babymutsjes; collectes

21 Hoogstpersoonlijk

- In memoriam: Amel den Boer, Ada van Mil

Actief en informatief

22 - Geloofsopvoeding en improvisatietheater

- Heb je zin om mee te doen

- Oppas gezocht voor de crèche

23 - Kinderen en jongeren in de Ekklesia

24 - Stiltewandeling

25 Feddema actueel - Baudet

26 Achterkant

bij de voorplaat:

In de rotskloof - Laat je toch zien, je bent zo mooi

Jackie Howard - textiel 40x50cm

VERLOSSEN

Wim Schouten

Eerlijk gezegd heb ik altijd al moeite gehad met het verhaal van Pasen. Het verhaal van de Verlosser die met zijn kruisdood onze schulden op zich nam, vervolgens opstond uit het graf en later opsteeg naar de hemel om plaats te nemen aan de rechterhand van de Vader. Dat verhaal impliceert dat wij mensen zo door en door slecht zijn dat we nooit op eigen kracht onze schuld aan de Eeuwige kunnen aflossen. Maar als die Eeuwige almachtig is en ons naar zijn eigen beeld en gelijkenis heeft willen scheppen, zijn wij dan misbaksels, een foutje van de Schepper dat op een bloedige manier recht gezet moest worden? Het impliceert ook dat de Eeuwige er een boekhouding op nahoudt met een balans die, hoe dan ook, in evenwicht moet zijn. Al moet hij er bij wijze van schuldhelpverleningstraject zijn eigen zoon voor laten lijden en sterven. Wat een akelig, onbarmhartig geloof is dat toch!

Daarom was ik zo blij met de bijdrage van Jan Delhaas. Hij schrijft dat je, in navolging van Abélard, leven en sterven van Jezus ook kunt zien als een voorbeeld hoe te leven. Leven in grenzeloze liefde, verzoend met God in staat om het goede te doen. Verzoend met God betekent ook verzoend met de schepping, verzoend met de wereld, verzoend met jezelf, verzoend met het leven, verzoend met de dood. Het lijdensverhaal vertelt ons dat zelfs het leven van de zoon van God geen continu succesverhaal is. Dat helpt ons om te beseffen dat het volmaakte iets is waar je naartoe

mag werken, maar waar je niet op moet rekenen. Er is geen mens zo gaaf, geen leven zo perfect, of er zit wel een barstje in of het loopt wel ergens een deuk op. Jezus leert ons om van het onvolmaakte van de dingen, de daden, de mensen, het leven te houden, alles te aanvaarden zoals het, wat we ook doen, uiteindelijk is. Dat geldt voor de tuin van Monique van der Gaag en voor de zwervers en daklozen van Folly Hemrica. Het werkt verlossend voor Maria de Graaff bij wie het absolute heeft plaatsgemaakt voor mildheid. Verlossing door aanvaarding spreekt ook uit het ontroerende gedicht van Wil Heesakkers.

En dat het eerst donker moet worden alvorens je lichtpuntjes kunt zien, is de verlossende boodschap van Arie de Kluijver. Verlossend is het ook om, met Jules de Vries te ontdekken dat er in een Hospice, waar lijden en sterven aan de orde van de dag zijn, ook een zekere lichtheid kan heersen, en er ook gelachen kan worden. Het leven kan verder waar de dood is aanvaard. Ook die les helpt mij om het Paaskwartje te doen vallen.

Op een heel andere golflengte lijkt op het eerste gezicht Herman van Bommel te zitten met zijn bijdrage over de zin uit het Onze Vader “maar verlos ons van het Kwade”. Wat ‘het kwade’ is, dat weten we volgens hem intuïtief wel. Maar hoe verslaan we de macht van het kwaad in een wereld vol onrecht? Het kwaad volledig de wereld uithelpen, dat zal ons nooit lukken. En dat is misschien maar goed ook. Want als dat

lukt dan valt er daarna niets goeds meer te doen. Van het kwade kan je echter wel verlost worden zonder dat het verdwijnt. Daarvoor moeten we kijken naar de zin die in het Onze Vader aan “verlos ons van het kwade” vooraf gaat: “en leid ons niet in bekoring (of, voor protestanten, verzoeking)”. Ik interpreteer die zin als: Laat je niet door het kwade regeren. En laat je niet door je gemoedsaandoeningen, je oppervlakkige wensdromen of onberedeneerde angsten bepalen. Leer van Jezus dat verlossing van verdriet, angst, boosheid en gevoel van onrecht alleen is te bereiken door te aanvaarden dat de onvolmaaktheden die eraan ten grondslag liggen, behoren bij het leven. Een leven dat te mooi is om door te brengen in wrok en met het najagen van alles wat in essentie onbelangrijk is.

De wereld, de mensen, jij en ik, zijn mooi doordat we niet 'af' zijn. Daardoor kan het verhaal van de schepping altijd verder gaan. Werken aan een betere wereld kan bij gratie van het feit dat er altijd iets te verbeteren valt. En aanvaarding van de dood doet leven. Een leven dat de moeite waard is.

De redactie hoopt, dat dit nummer van de Hooglandse Nieuwe voor u kan bijdragen aan een Paasfeest vol innerlijke vrede, verlossing en verzoening.

Een solidus van Constantijn
geslagen in Thessalonica (327)

Verlossen: bijbel en kerk

Jan Delhaas

Als ik het goed zie heeft het woord *verlossen* in ons communiceren, in het gebruik van onze taal, plaats gemaakt voor synoniemen, die duidelijker maken wat we bedoelen. *Bevrijden* (van nertsen door een actiegroep) en *redden* (van mensen dobberend op gammele boten in de Middellandse Zee) geven direct inzicht in een situatie waarin het gebruikt wordt. Dat doen ook *emanciperen* (een man die stofzuigt en het bed verschoont, een vrouw die de fietsen repareert en het tuinhek repareert), *afhelpen* (van het roken en het gebruik van je mobieltje op de fiets en in de auto), *ontslaan* (de gevangenisdirecteur, die de gevangene laat gaan aan het einde van zijn straf tijd). De voorbeelden laten echter ook zien dat niet elk synoniem dezelfde betekenis heeft.

Ik ga ervan uit dat de redactie van de Hooglandse Nieuwe 'verlossen' als thema voor dit nummer heeft gekozen met het oog op het kerkelijk jaar: de veertig-dagentijd en Pasen. Het woord *verlossen* krijgt dan een eigen religieuze en levensbeschouwelijke context met bijbehorende betekenis.

Verlossen is een centraal begrip in het Eerste en Tweede Testament en daarmee in Jodendom en Christendom.

In het Eerste Testament gaat het over het reddend handelen van JHWH aan Israël als volk en aan de vrome enkeling. De ENE bevrijdt uit nood en dood, waarbij dood vooral de betekenis heeft van gebrek aan die kwaliteit van leven, waarbij waarden als liefde, gerechtigheid en vrede de keuzes en de daden bepalen van Israël als gemeenschap en

van de individuele gelovige. In Deuteronomium 30 herinnert Mozes zijn volk aan deze existentiële keuze, die het ooit maakte bij de Sinai, nl. om de Thora op zich te nemen:

15 Zie ik heb voor je aangezicht vandaag gegeven: het leven en het goede de dood en het kwade

19 Ik roep voor jullie vandaag tot getuige: de hemel en de aarde.

Het leven en de dood heb ik voor je aangezicht gegeven, de zegen en de vloek en je zult kiezen voor het leven.

Die laatste woorden klinken als een opdracht, maar het is een herinnering aan die keuze bij de Sinaï. Een midrasj vertelt dat de ENE als een koopman langs de deur gaat bij de verschillende volken met de vraag of ze de Thora op zich willen nemen. Als de volken horen waarover dat gaat wijzen ze de ENE de deur. Als Israël die vraag krijgt voorgelegd hapt het toe. De 'kleine' profeet Micha vat die kwaliteit van leven zo samen: 'niets anders dan recht doen, vriendschap liefhebben en ootmoedig wandelen met je God.'

In het Tweede Testament wordt verlossing verbonden met Jezus van Nazareth en zijn kruisdood. We zijn verlost door het kostbare bloed van Christus, schrijft Petrus in zijn eerste brief (1, 18) en Paulus schrijft in zijn brief aan de Romeinen, dat 'Christus (Messias) Jezus ons van Godswege tot verlossing is geworden' (1, 30).

Verlossing waarvan en waaruit? Wel: de zonde. En wat wordt onder zonde verstaan? Dat de mens zich niet aan de

wil van God onderwerpt en Gods geboden bewust overtreedt. In de bijbel zijn heel veel verschillende geluiden te horen als het over Jezus gaat. Denk maar aan de opmerkelijk van elkaar verschillende evangelie-verhalen. De eerste eeuwen na Christus laten dan ook stem en tegenstem horen. Wie is Jezus? Is hij mens, is hij God? Is hij het allebei? Het leidt tot ernstige conflicten.

Intussen wordt door de joodse opstanden tegen de Romeinen en de schismata tussen de synagoge en de christelijke gemeenten vergeten, dat Jezus in ieder geval jood is. Het christendom verspreidt zich over een groot gebied, dat voor een groot deel samenvalt met de grenzen van het Romeinse Rijk. Het ligt voor de hand dat de Romeinse keizer orde op zaken wil stellen en zijn wil aan de kerk probeert op te leggen. Niet de bisschop van Rome, maar de keizer - **Constantijn** - roept het eerste oecumenische concilie bij elkaar. De kerk krijgt de status van officieel toegestane religie, terwijl tien jaar daarvoor keizer Diocletianus (ca. 244-311) nog een edict had uitgevaardigd, dat kerken woest moesten worden en christelijke geschriften verbrand. Dat alles om zijn adagio van één rijk en één godsdienst te verwezenlijken. Het christendom was een struikelblok om dat ideaal te verwezenlijken.

Tien jaar later (in 313) is de situatie heel anders. De acceptatie van het christendom betekent problemen voor het jodendom. Uit niets blijkt dat christelijke leiders daartegen hebben geprotesteerd. Constantijn (hij is behalve bekeerd tot het christendom nog steeds hogepriester in de cultus van de zonne-

Constantijn met een stadsmodel van Constantinopel (mozaïek in de Hagia Sophia, ca. 1000)

Anselmus van Canterbury

god) stelt de **zondag**, oorspronkelijk de feestdag van *sol invictus* – de onoverwinnelijke zon – in als rustdag voor het hele rijk. We hebben ook aan hem te danken dat de geboorte van Jezus wordt vastgelegd op 25 december, het moment dat de zon aan zijn terugtocht begint naar het noorden. Het wordt christenen verboden om nog langer op de 14^e nisan, de dag van het joodse pesach, Pasen te vieren. Ook dat moet naar de zondag. Het blijkt van fatale betekenis voor de verhouding tussen joden en christenen. Beide godsdiensten gaan steeds verder uiteen.

Intussen wordt na veel theologisch gekrakeel, strijd en verbanning van tegenstemmen het antwoord op de vraag: 'wie is Jezus?' in beton gegoten: het dogma van de drie-een-heid/triniteit: de gelijkheid van Vader, Zoon (Jezus Christus) en Geest. Tot op de dag van vandaag is in verschillende kerken dit dogma leidend. De vraag wie Jezus is, is te vinden in de geloofsbelijdenis, die de naam heeft gekregen van de plaatsen waar de vergaderingen van de beide concilies werden gehouden, Nicea en Constantinopel.

De vraag naar de persoon van Jezus en het antwoord daarop vormde een mooi uitgangspunt voor het onderzoek naar het werk van JC, de *soteriologie*, de geloofsleer met betrekking tot de verlossing van mensen.

Twee namen laat ik de revue passeren. Namen die met hun opvattingen totaal tegenover elkaar stonden. De eerste is **Anselmus van Canterbury** (1034-1109). Zijn boek *Cur Deus homo* – waarom God mens werd? – wordt

nog steeds herdrukt. Zijn lijfspreuk was ooit de naam van het studentencorps waarvan ik lid was: *fides quaerens intellectum* – geloof zoekt inzicht. Wat beweerde Anselmus? Vanaf de zondeval van Adam en Eva heerst de zonde op aarde (erfzonde). Gods geboden worden willens en wetens overtreden. Dat kan God niet door de vingers zien. Dat is zijn eer te na. Hij eist dus genoegdoening (*satisfactio*). Dat betekent dat de zonde gestraft moet worden. Maar geen mens is in staat de schuld van anderen te dragen. Het menselijk lot is uitzichtloos. Maar de bijbel laat zien dat God niet alleen een rechtvaardige, straffende God is, maar ook een van liefde en genade. Die liefde voor mensen heeft God ertoe gebracht zijn eniggeboren zoon naar de aarde te sturen. Daar draagt deze als de mens Jezus van Nazareth plaatsvervangend de straf voor de zonde van de mensen. Dat kan hij omdat hij als zoon van God zonder zonde en dus zonder schuld is. Zijn dood is dus geen straf en hij kan aan het kruis voor anderen betalen. Zo bewerkstelligt hij de verzoening tussen God en mens.

Deze opvatting hebben gelovigen niet alleen catechetisch (bijv. via de Heidelbergse Catechismus) maar ook zingend geïnternaliseerd. Bijvoorbeeld in het lied van de 18^e eeuwse predikant/dichter Ahasverus van den Berg 'Mijn Verlosser hangt aan 't kruis'. Ik kwam het eerste couplet tegen in de Lucaspassie die de Leidse organist Henk Gijzen recentelijk componeerde en die op Stille Zaterdag in de Marekerk werd uitgevoerd. Hier volgen twee van de vier coupletten:

*Mijn Verlosser hangt aan 't kruis,
hangt ten spot van snode smaders.
Zoon des Vaders,
waar is toch uw almacht thans,
waar uw goddelijke glans?*

*Mijn Verlosser hangt aan 't kruis,
en Hij hangt er mijnentwegen,
mij ten zegen.
Van de vloek maakt Hij mij vrij,
en zijn sterven zaligt mij.*

Het lied is als gezang 189 terug te vinden in het Liedboek voor de kerken. Maar in het Liedboek/Zingen en bidden in huis en kerk uit 2013 is het niet meer terug te vinden. Een breuk met dit gedachtegoed van Anselmus? Op Youtube kun je nog beelden vinden van stoere mannenkoppen uit de Biblebelt, die emotioneel zichtbaar aangedaan in koor dit lied zingen. De sterke melodie van het lied is van de hand van de 18e eeuwse, Duitse componist Christian Friedrich Witt, hoforganist van Frederick I van Sachsen-Gotha-Altenburg.

Haaks op de verzoeningsleer van Anselmus staat die van **Petrus Abélard** (1090-1153). Abélard was een briljant wetenschapper; in Parijs een gevierd docent bij zijn studenten. Maar zijn wetenschappelijke carrière vindt vroegtijdig een einde door een geruchtmakende liefdesaffaire met een studente. Heel Parijs spreekt er schande van. Als Heloise – zo heette de studente – zwanger blijkt, scheidt de woedende familie van het meisje de geliefden voor eens en voor altijd en zorgt er zelfs voor dat de 'dader' niet meer in herhaling kan

Heloïse en Abélard

Uit: Golden book of famous women,
Londres : Hodder and Stoughton, 1919

vervallen. Abélard wordt gecasteerd en beiden worden naar een klooster verbannen. Deze affaire helpt mee om zijn alternatieve verzoeningsleer in die tijd kansloos te maken.

Abélard legt in tegenstelling tot Anselmus de nadruk op het ethische aspect van de verzoeningsleer. Het gaat bij de dood van Jezus aan het kruis niet om een plaatsvervangende dood voor de zonden van de mensen. Nee, Jezus van Nazareth laat in zijn leven én sterven Gods liefde voor mens en wereld zien. Die weg gaat hij met alle gevolgen van dien tot het einde, zijn dood aan het kruis. In zijn leven en sterven geeft hij een voorbeeld van Gods grenzeloze liefde en daarmee wekt hij de mensen op die weg na te volgen. In de navolging van de weg van Jezus worden mensen verlost van hun afhankelijkheid van de zonde. Verzoend met God zijn ze in staat om het goede te doen. Dit is een radicale breuk met de klassieke christologie. Maar het heeft in zijn tijd nauwelijks invloed. Pas in de moderne tijd komt er bij bewuste en kritische gelovigen waardering voor de weg die Abélard heeft gewezen.

Ik maak hier een bruggetje naar de Goede Vrijdagviering. In de klassieke Romeinse Goede Vrijdagviering komt

een bijzonder gezang voor, het zogeheten Beklag van God, de *Improperia*. In dat gezang klaagt God zijn volk aan omdat het zijn geboden niet doet. Een vorm van profetische kritiek. Tegenover zijn weldaden staan de tekortkomingen van zijn volk:

'Mijn volk, wat heb ik u gedaan of waarmee heb ik u bedroefd: antwoord mij?'

God roept zijn volk ter verantwoording. Waar was jij, Adam, mens?

Het gezang is samengesteld uit allerlei teksten uit het Eerste Testament (Micha 6, 3-4; Deut. 8, 2.3.7; Jes. 5,4; Jeremia 2,21 en psalm 69,22). Het is een liturgische vorm van zelfreflectie, van zelfonderzoek naar de vraag hoe het staat met onze navolging van de weg van de man van Nazareth, lichtend voorbeeld van Gods liefde voor mensen. Voor een middeleeuwse, maar ook nog voor een 19e en 20e eeuwse kerk, waar dé Joden verantwoordelijk werden gesteld voor de executie van Jezus, een riskante onderneming. In een bewuste en kritische geloofsgemeenschap, 'waarin men weet waar men vandaan komt', waar het draait om de ENE, de god van Israël en de joodse rabbi Jezus van Nazareth, die mensen wereldwijd de weg wijst naar

menselijke verhoudingen, waarbij het gaat om de kernwaarden uit de Thora: gerechtigheid, naastenliefde, vrede, kan het Beklag van God een liturgische verrijking zijn.

In het Team Vieringen hadden we het erover dat onze Goede Vrijdagvieringen prachtig zijn, vanwege de muziekkeuze: Liszt, Schütz, maar ook dat de verzamelde gemeente dan vooral een luisterende gemeente is, dus minimaal participeert.

We hebben afgesproken het dit jaar anders te doen met meer betrokkenheid van de verzamelde ekklesia. Als voorganger in de Goede Vrijdagviering van dit jaar heb ik naast de gelezen en gezongen passie van Johannes ook gekozen voor het Beklag van God, met woorden die aansluiten bij de thematiek van de Hooglandse vieringen in de veertigdagentijd: de werken van Barmhartigheid, steunend op een tekst uit Mattheüs 25 en centraal in de navolging van Christus: waar was jij, toen men hem gekruisigd had? Ben benieuwd hoe dat is ervaren.

Groene verlossing

Monique van der Gaag

Ook dat jaar leefde ik ongelukkig van deadline naar deadline. Ik lunchte achter mijn bureau in plaats van lekker even in de tuin. Het werd lente, maar ik merkte het niet. Als donkere wolken pakten de deadlines zich samen boven mijn hoofd. Als zwaard van Damocles. Het werd Pasen, maar niet voor mij. Geen tijd om uit te blazen, geen tijd om adem te halen. Ik deed een gebed en legde de deadlines neer bij God. Maar er veranderde niets. Had ik de verkeerde woorden gekozen?

Revolutie

Ondertussen gebeurde er in mijn tuin van alles. Er vond een ware revolutie plaats. Mijn sering bleef stevig staan. Hij was geen meeloper. Nooit geweest ook. Brandnetel probeerde terrein te veroveren, maar Kleefkruid en Paardenstaart stonden dat niet toe. En het Zevenblad? Dat kwam, zag en overwon. Ik had er geen weet van. Ik kon de ene plant niet van de andere onderscheiden. Alle planten zijn groen en hebben twee blaadjes. Zo komen ze boven de grond. Een coup in mijn achtertuin? Ik had er geen oog voor. De buurkatten wel. Ze waren opgetogen en miauwden tegen elkaar: "Kijk, een heuse jungle hier om

de hoek, alleen even de schutting over en 's avonds toch gewoon slapen in je eigen poezenmand!" Toen zelfs een egeltje zich in het feestgewoel stortte, schrok ik wel. Ik werd wakker van zijn tevreden geknor. Maar 's morgens bleek de egel foetsie en ik haalde opgelucht adem.

Bloemen

Want op een groene zee deinden prachtige witte bloemen. "Daar heb ik voor gezorgd", fluisterde de wind, terwijl hij langs mijn hals streek. "God stuurde me met een handvol gratis bloemzaad naar jou. Hij vond dat je wel wat zachtheid kon gebruiken in je harde strijd om het bestaan..." Dankbaar knielde ik op mijn tuinkussen om het wonder vast te leggen. Toen ik opstond, zag ik dat God ook een handvol vrolijkheid over de schutting had gegooid. Zou mijn buurvrouw er net zo blij mee zijn? Of waren die Paardenbloemen stiekem toch voor mij bedoeld? Ik glimlachte. Ik voelde me volstromen met levensadem en keek verwonderd om me heen. Alsof ik nieuwe ogen had. De ogen van een kind... Wat een heerlijke morgen!

Gebed

Vlak onder mijn neus vloog een bij. Ik hoorde in zijn gezoem: "Je moet bidden

voor wat je wilt, niet voor wat je niet wilt..." In de herfst knielde ik nogmaals op mijn tuinkussen. Nu om orde te scheppen in de wildernis aan weerszijden van het pad. Meter voor meter spitte ik om als was ik een menselijke bulldozer. Ik ontdekte een ware kraamkamer. Het Zevenblad bloeide en maakte zaad. De knolletjes lagen in een krans om de stengel, als kleine klauwtjes. Ik bad zachtjes om een scherpe blik. Dat ik geen knolletje per ongeluk liet zitten. Ik werkte hard door. De eerste regendruppels vielen al. Het werd avond. En nu... Het werd morgen. Het is weer Pasen. Genietend loop ik dagelijks mijn tuin in. Het Zevenblad is ver te zoeken. Dit jaar hoeft ik geen grappen over Zevenblad-pesto meer aan te horen. Dan valt mijn oog op een Blauwe Anemoon. Hij staat parmantig op mijn grindpad. Dat kan helemaal niet. Straks loop ik hem omver. "Kom, ik verlos je en zet je op een plek waar je beter gedijt." In mijn schuur staat een aangeboren zak potgrond. En lege schalen heb ik genoeg. In één ervan zet ik de zaailing. Het is helemaal niet moeilijk. God houdt van humor. Hij kleurde mijn vingers groen en mijn wangen rood. Dat is Zijn manier om mij te verlossen van mijn deadlines. En van mijn Zevenblad.

Werken van barmhartigheid

veertigdagenliedje 2019 LSE

1. Dat wie dood gaat nooit vergeten wordt,
dat we delen wie hij ten diepste was,
en wie hij voor ons is.

2. Dat er niemand ooit meer vluchten hoeft
En dat wie verhuist, hier zijn thuis weer vindt
en wij een nieuwe vriend.

3. Dat er eten is voor iedereen
En het niet door ons al is opgemaakt
voordat het is gedeeld.

4. Dat wie ziek is steeds goed wordt verzorgd,
niet bemoederd wordt, zodat hij ook ons
soms vrolijk maken kan.

5. Dat er niemand ooit meer dorstig wordt,
omdat God in ons water stromen laat
voor ons en iedereen.

6. Dat elk mens uit de gevangenis
na zijn straf weer vrij en onschuldig is
en echt weer mee mag doen.

7. Dat de aarde mooi blijft voor altijd
Regenwoud blijft staan en geen dier uitsterft
IJs blijft waar ijs moet zijn.

Refrein:

**Weet je wat er heel erg mooi zou zijn?
Als geen enkel mens meer te weinig heeft
en niemand eenzaam is.**

tekst: Aenneli Houkes-Hommes

melodie: 'Dat een nieuwe wereld komen zal' (A. Oomen)

Veertigdagenlied: 'De werken van barmhartigheid: de dorstigen laven'
(t. A. Houkes-Hommes, m. A. Oomen)

Aenneli Houkes-Hommes is al jaren met de kinderen actief in de Ekklesia. Zij is econoom en filosoof en werkt bij het CPB als projectleider Kansrijk Onderwijsbeleid.

Aenneli Houkes-Hommes

De werken van barmhartigheid zijn lieve, hartverwarmende oproepen om te delen met mensen die het minder hebben. Tegelijkertijd hebben ze ook iets ongelijkwaardigs: er zijn mensen die iets hebben en uit de goedheid van hun hart iets geven aan anderen die niets hebben, die hen daardoor dank verschuldigd zijn. In de veertigdagenserie in onze Leidse studentenekklesia is gekozen voor een gelijkwaardige relatie, die recht doet aan zowel geveer als ontvanger. In het liedje heb ik ook geprobeerd die gelijkwaardige relatie tot uitdrukking te brengen. Dat heb ik geprobeerd op twee manieren.

Ten eerste door in het refrein een gedeeld verlangen neer te zetten; een gemeenschappelijk verlangen naar een wereld waarin de verdeling klopt en alles goed is. De geveer geeft omdat hij verlangt naar die wereld. Hij geeft dus omwille van iets wat hij zelf graag wil. Dat maakt de gift niet minder waardevol, maar vrijwaart de ontvanger van een schuld aan de geveer. De ontvanger hoeft niets terug te betalen, want hij krijgt het omdat hij dat wil hebben. Hij krijgt het omdat de geveer het wil geven, omdat dat zijn verlangde wereld dichterbij brengt.

De wereld waarnaar beiden verlangen heb ik samengesteld uit de verschillende werken van barmhartigheid. Ze gaan - leek mij - samengevat grofweg over twee onderwerpen: een eerlijkere verdeling van spullen (hongerigen spijzen, naakten kleden, dorstigen laven en misschien ook zorg voor de schepping) en iedereen hoort erbij: er is verbinding tussen alle mensen (gevangenen bezoeken, zieken

De werken van barmhartigheid zijn hartverwarmend en hebben tegelijk iets ongelijkwaardigs.

Om ze gelijkwaardig te maken beschrijf ik een gezamenlijk verlangen...

...naar een wereld waarin spullen eerlijk verdeeld zijn en mensen met elkaar in verbinding zijn...

...op een korte bekende melodie die over hetzelfde gaat

Over enige tijd zal een boekje worden uitgebracht met de teksten van de zeven overwegingen die in de zondagse vieringen zijn uitgesproken. Daarin zullen ook worden opgenomen de toelichtingen van Aenneli Houkes op de zeven coupletten.

verzorgen, vreemdelingen herbergen en misschien ook doden begraven). Daarvan heb ik dit refrein gemaakt:
*Weet je wat er heel erg mooi zou zijn?
Als geen enkel mens meer te weinig heeft
en niemand eenzaam is.*
De eerste regel kondigt het ideaalbeeld aan. De tweede regel gaat over een eerlijke verdeling van spullen en de derde regel gaat over dat iedereen erbij hoort: er is verbinding tussen alle mensen.

De melodie van het liedje (zowel mijn refrein, als mijn coupletten) is het refrein van het lied van Huub Oosterhuis en Antoine Oomen: 'Dat een nieuwe wereld komen zal, waar brood genoeg en water stroomt voor allen'. De oorspronkelijke tekst van dat lied gaat exact over hetzelfde droombeeld. De melodie is heel prettig kort: vijftientwintig lettergrepen en niet meer zorgen ervoor dat ik echt de kern moest raken. En de melodie is prachtig. Tot slot is het een bekende melodie, zodat de kerkgangers het liedje in één keer mee kunnen zingen.

Ten tweede probeer ik in de coupletten die gelijkwaardigheid terug te laten komen. Ik heb vooraf de meeste voorgangers gevraagd waar hun overweging over ging voor zover zij daar al iets over konden zeggen en geprobeerd de kern van hun verhaal in de vijftientwintig lettergrepen te vatten.

Tot slot: heel belangrijk aan liedjes, naast theologische inhoud en uiteraard dat het metrum moet kloppen: de tekst moet zo zijn dat kinderen de tekst begrijpen en kunnen uitspreken.

‘Maar verlos ons van het kwade’

Mt 6,13

Koorduivel
Miniatuurbeeldje-
sculptuur naar Jeroen
Bosch 1450-1516.

Dit theatrale zwarte gedrocht zou wel eens Tytinillus kunnen zijn. Deze spion hield de geestelijken in de gaten die in het koor zaten. Blevende heren niet bij de les, of lieten ze hun gedachten in ongewenste richtingen afdwalen, dan werden ze op de jongste dag geconfronteerd met de nauwkeurige notities van deze bebrilde boekhouder.

Herman van Bommel

Kort na mijn geboorte werd ik gedoopt, en daardoor verlost van de erfzonde. Zeven jaren later werd ik door te biechten voor het eerst verlost van mijn zonden. Tientallen jaren lang ging ik regelmatig biechten. Het was toen voor mij dus duidelijk wat ‘maar verlos ons van het kwade’ uit het Onze Vader betekende. Door Zijn lijden en sterven had Jezus die verlossing mogelijk gemaakt. Ik wist al heel vroeg waartoe ik op aarde was: om God te dienen en daardoor in de hemel te komen.

God moest je dienen door Zijn wil te volbrengen. En wat Zijn wil was werd mij in de loop van de jaren steeds duidelijker: het onderhouden van de Tien geboden van God, en de Vijf geboden van de Heilige Kerk. Bovendien kenden wij, als nazaten van Adam en Eva, heel goed het verschil tussen goed en kwaad. Het eten van de verboden vrucht heeft ons immers het besef van goed en kwaad bijgebracht.

Het leven vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) was, althans in theorie, heel eenvoudig: onderhoud de geboden, voldoe aan je godsdienstige verplichtingen. Alleen met één gebod had ik moeite, tot op de dag van vandaag. Dat is het negende gebod “Gij zult geen onkuisheid begeren”. Dat is naar mijn gevoel te vergelijken met “Gij zult geen honger voelen”.

Vrijwel elke zondag bidden wij in de Ekklesia zingend ‘maar verlos ons van het kwade’. Of ‘breek de macht van het kwaad’. Wat bedoelen wij nú met die woorden uit het Onze Vader? Welke betekenis hebben die woorden nu (nog) voor mij? Er zijn drie kernvragen. Wat betekent verlos ons? En wat is het kwade? Tot slot: heeft bidden zin, wat is bidden precies?

Augustinus (354-430) zegt over bidden: “Bid alsof alles van God afhangt, en doe alsof alles van jou afhangt.” Door te bidden vraag je God om jou aan ‘t werk te zetten. Met Zijn hulp. Daarmee is meteen een antwoord gegeven op de vraag over verlossing: wij smeken God om ons met hart en ziel in te zetten tegen de macht van het kwaad. Ook als dat ongemak of zelfs offers van ons vraagt. Het begrip ‘bevrijdingstheologie’ kan dan ook worden gezien als een pleonasme: heel ons leven lang zouden wij immers in staat en bereid moeten zijn om ons te verlossen van het kwaad.

Blijft over de vraag wat ‘het kwade’ is. Gevoelsmatig ‘weten’ we dat wel. Wij hebben een geweten en een intuïtie. Maar de crux is HOE breken we de macht van het kwaad? Hoe verlossen wij de samenleving, dichtbij en wereldwijd, uit de greep van demonische

krachten? Het kwaad toont zich in zeer vele gedaanten. Met gemak zou ik een hele uitgave van dit blad kunnen vullen met de beschrijving van de talrijke vormen van het kwaad.

Voordat je verder leest is het voor een goed begrip handig als je eerst een week lang de krant goed leest, op zoek naar ‘het kwaad’.

Lang geleden verdiepte ik mij in de vraag wat ‘goed’ is, omdat je dan beter kunt weten wat ‘slecht’ is. Als rechtenstudent bereidde ik mij voor op een tentamen Rechtsfilosofie. Met als kernvraag: wat is Recht, met een hoofdletter? Het recht met een kleine letter is duidelijk: het zogenaamde positieve recht zoals dat hier en nu geldt. Daarboven is er het Platoonse Ideaalbeeld van Recht. En het Bijbelse visioen van Gerechtigheid, zoals in Jesaja 32,7 “De gerechtigheid brengt vrede voort”.

Later verdiepte ik mij in de vraag naar de betekenis van ethiek. Als student theologie (vrije studierichting) koos ik in het begin van dit millennium voor de afstudeerrichting Sociale en Politieke Ethiek. Daarbij gaat het niet alleen om de vraag naar “het Goede”, maar daardoor ook om de vraag naar het niet-goede, naar het Kwaad. Misschien wel de belangrijkste vraag überhaupt: waarom zouden

wij, geëmancipeerde en rationalistische individualisten, het goede doen? Of, anders gezegd, onszelf en anderen verlossen van het kwaad? Je kunt het verstandelijk helemaal eens zijn met Kant (1724-1804) (vrij vertaald): “Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet”. Maar het is desondanks heel goed mogelijk dat mensen liever hun laagste driften uitleven dan begaan zijn met het lijden van anderen.

Ik ben een volgeling van Aristoteles. Deze Griekse wijsgeer (384-322 v. Chr) heeft een krachtig en zeer uitvoerig pleidooi gehouden voor het beoefenen van *morele deugden*. Zie zijn boek “Ethica”. Kern van zijn boodschap: deugdzaamheid (het vermogen om goed te zijn en dus goed te doen) vergt oefening.

In haar boek “Ongelooflijk, Over de verrassende comeback van religie”, 2018, uitg. Prometheus, zegt Yvonne Zonderop dat religie als stelsel van zingeving in Nederland geen serieuze concurrent heeft. Zie vooral pagina 163, met als kern: het Christendom spreekt van de algemene menselijke waardigheid, van naastenliefde en rechtvaardigheid. Het Christendom vraagt aandacht voor het spirituele element in ons leven.

Samenvattend is mijn boodschap:

beoefen de deugden, waaronder vooral de drie theologale deugden geloof, hoop en liefde, zie het slot van 1 Korinthe 13. Dan zal er gerechtigheid en vrede zijn op aarde.

Reageren?

bemmel012@kpnmail.nl

Ik verlos u

Als u even niet kijkt
en de avond zich opmaakt
voor de nacht
als het donker vlucht
voor het duister
dan doe ik uw licht aan

Ik zie uw beelden
in mijn schetsboek
op mijn lippen
proef ik uw woorden
ik neem u waar
waar ik u neem

Zijn uw woorden bitter
ik verlos u
zijn uw beelden rauw
ik maak ze van u los

Als u even niet kijkt
en de avond zich opmaakt
voor de nacht
dan doe ik uw licht aan

Arie de Kluijver

Folly Hemrica:

Een straatpastor is niet zozeer een hulpverlener als wel een hoopverlener

interview: Friederike de Raat

Folly Hemrica (1957) was zeventien jaar gevangenispredikant en vier jaar lang straatpastor in Leiden. In december nam ze afscheid.

Het gesprek met straatpastor Folly Hemrica vindt plaats op een zolderkamer van diaconaal centrum De Bakkerij, hét trefpunt voor ex-gedetineerden, vluchtelingen, verslaafden en andere mensen in nood in hartje Leiden. Alleen daar kunnen we rustig praten, vertelt ze. In de daklozenopvang elders in de stad, waar ze vaak te vinden is, zou ze voortdurend aangesproken worden door cliënten.

De pastor spreekt liefdevol over de mensen die haar hulp nodig hebben. Zoals over de dronken man die laatst naar haar toekwam tijdens een kerkdienst voor dak- en thuislozen. „Hij vroeg of hij zijn handen even mocht warmen aan de mijne. Ik zei ‘Ja, dat mag, straks, want ik ben al begonnen met de dienst’. Hij ging zitten en ging vervolgens uitgebreid aan een andere kerkganger vragen hoe het met hem ging. Ik heb hem zijn gang laten gaan, het gaat er in die diensten niet zo strak aan toe. De mensen komen binnen wanneer en hoe ze willen. Soms in pyjama. Ik zie de kerk als een foerageerplek voor vogels op doortocht: dak- en thuislozen kunnen er even voelen dat ze aanvaard worden, dat mensen niet hun hoofd afwenden omdat ze dronken zijn of kwetsbaar. Hier worden ze met enthousiasme begroet. Worden ze even gezien in plaats van bekeken.”

Hemrica, een van de circa 25 straatpastores in Nederland, voert veel gesprekken in de daklozenopvang. Over rouw, verstoorde relaties, verslaving. Voor

sommige dak- en thuislozen is het geloof belangrijk, voor anderen niet.

„Een dakloze man vertelde me laatst dat hij vaak een kaarsje aansteekt voor een overleden vriendin. Hij gaat elke dag even in een kerk zitten om daar wat rust te vinden. Mensen ervaren in hun eenzaamheid God als een bondgenoot. Als pastor vraag ik dan bijvoorbeeld of God ook met hem meegaat als hij de straat weer opgaat. Die vraag ontroerde hem.”

De pastor, die wordt betaald door de oecumenische Stichting Straatpastoraat Leiden, gaat ook regelmatig mee naar een hulpverlenende instantie. „Onze cliënten zijn niet zo loketvaardig, zal ik maar zeggen. Bij het minste of geringste ontaardt een gesprek in een schreeuwpartij. Kort gezegd helpt een straatpastor mensen om het leven, dat soms zo ingewikkeld is, vol te houden.”

Voordat u straatpastor werd, was u jarenlang gevangenispredikant.

Hoewel u dus wel het een en ander gewend was, moest u in uw baan als straatpastor toch weer door wat grenzen heen, vertelde u eens. Wat bedoelt u daarmee?

„Heel concreet: gedetineerden moeten zich elke dag douchen, dak- en thuislozen niet. In het begin moest ik wel wat overwinnen om sterk verwaarloosde mensen een hand te geven. Grappig genoeg kreeg ik eens een flesje handgel van een dakloze. Je moet niet te tuttig zijn in dit vak, heb ik geleerd. Als je niet van daklozen houdt, moet je geen straatpastor worden. Soms moet je gewoon even over iets heen stappen. Als jonge gevangenispredikant kreeg ik

eens te maken met een gedetineerde die er nogal eng uitzag. Ik was een beetje bang voor hem en ontweek hem. Totdat zijn moeder overleed en ik naar hem toe moest. Hij vertelde me toen hoe sterk zijn moeder was geweest en hoe geweldig ze voor haar gezin gezorgd had. Hij had haar beloofd niet meer in de gevangenis terecht te komen en vond het erg dat ze nu niet meer kon zien dat het hem menens was. Ik heb toen een arm om hem heen geslagen.”

Is een pastoraal gesprek met een moordenaar anders dan met een dakloze?

„Veelplegers lijken op daklozen: het zijn mensen die in zichzelf verongelukt zijn. Maar een mens is altijd meer dan het ergste wat hij gedaan heeft. Ik sprak eens met een man die de minnaar van zijn vrouw had vermoord. Als je dan hoort dat die minnaar ervoor gezorgd had dat zijn bedrijf failliet ging, dan hoop je maar dat je zelf nooit in zo’n situatie terechtkomt. Ik kan me bij wraak altijd wel iets voorstellen. Natuurlijk is een moord nooit goed te praten, maar soms begrijp je waarom wanhopige mensen tot vreselijke dingen in staat zijn. Ik heb veel gesproken over schuld. Het is wel voorgekomen dat mannen daar zozeer mee worstelden dat ze vroegen of ze niet bij mij mochten biechten. Ik denk dat wie werkelijk spijt heeft, mag rekenen op vergeving van de Eeuwige. Dan kan iemand soms weer verder met zijn leven.”

Wat zijn de lastige kanten van het werk van een straatpastor?

Folly Hemrica

werd geboren in 1957. Ze studeerde theologie in Kampen, Edinburgh en Leiden. Tijdens haar studie organiseerde ze tentoonstellingen en maakte ze keramische objecten. Daarna deed ze een studie schilderen en beeldhouwen aan de Gerrit Rietveldacademie. Van 1993 tot 2010 werkte ze als gevangenispredikant. In die baan organiseerde ze vele kunstprojecten met gedetineerden die ze heeft vastgelegd in haar boek 'Binnenwerk'. Van 2010-2014 werkte ze als kunstenaar. De afgelopen vier jaar was ze straatpastor in Leiden, voor dak- en thuislozen. Na haar afscheid is ze opnieuw kunstenaar geworden.

Diaconaal centrum 'De Bakkerij', Leiden

„Je bent altijd met kwetsbare mensen bezig. Mensen die zo beschadigd zijn dat je heel veel moeite moet doen om hen te bereiken. Ze zijn wantrouwend, haken snel af. Je moet een hoge frustratiedrempel hebben. Soms is iemand met veel moeite aan een huis geholpen, maar dan weet hij door laaggeletterdheid niet dat hij een schuld heeft bij de Belastingdienst. Dan ben je vervolgens keihard bezig om hem via fondsenwerving toch zijn huis te laten behouden. Dat is wel eens pittig. Je moet altijd in gedachten houden voor wie je werkt. In dat opzicht heb ik veel geleerd in mijn tijd als gevangenispredikant: ik had eens een heel aantal gesprekken gehad met een gedetineerde die steeds recidiveerde. Ik vond het frustrerend dat ik hem steeds terug zag. Die man heeft mij geleerd dat sommige levens zo in elkaar steken. Hij zei tegen me ‘Dominee, als u mij niet meer wilt zien, dan had u geen bajespredikant moeten worden’. Aan die woorden houd ik mij vast op momenten dat het even tegenzit.”

In welke mate kun je als pastor mensen helpen?

„Een pastor is niet zozeer een hulpverlener als wel een hoopverlener. Je kunt iemand even ‘in het licht zetten’: aandacht geven, benoemen wat je aan goeds in hem ziet. Mensen aan de rand van de maatschappij horen vaak alleen maar wat ze fout doen. Als je eens aan hen vraagt hoe het gaat, bloeien ze op. Maar dat wil niet zeggen dat je hen daardoor meteen in succesvolle burgers kunt veranderen. Toch boek je wel degelijk resultaten. Ik heb de laatste vier jaar gezien dat een aantal mensen het

daklozenbestaan achter zich heeft kunnen laten, dat relaties werden hersteld en dat mensen een nieuw netwerk opbouwden. Daar kun je als straatpastor aan bijdragen.”

U bent geboeid door mensen aan de rand van de maatschappij. Waarom?

„De combinatie van psychische kwetsbaarheid en talenten fascineert me. Er is zoveel talent onder hulpbehoevenden. Er zijn mensen die goed kunnen organiseren, creatievelingen, mensen die verbaal sterk zijn... De Franse beeldhouwster Louise Bourgeois heeft eens gezegd dat ze van ‘verbogen’ mensen houdt, mensen waar iets mee is, omdat die verhalen hebben. Zo is het. Mensen met een ‘knik’ hebben geleerd wat er wel of niet toe doet in het leven. De onzin in hen heeft plaatsgemaakt voor wijsheid: door het verlies van verslaafde vrienden bijvoorbeeld hebben ze geleerd dat onderlinge warmte en betrokkenheid essentieel is. Ik heb ooit zestien jaar lang een kerstkaart gekregen van een tbs’er met talent voor trouw en vriendschap. Bij zijn eerste verlof belde hij me en zijn we koffie gaan drinken. Op mijn verjaardag stuurde hij me Douwe Egberts-punten. Natuurlijk wist ik dat hij diepgestoord was, ik ben niet naïef. Maar hij was meer dan zijn diagnose.”

In 2010 ben u gestopt als gevangenis-predikant en werd u kunstenaar. Wat bracht u tot dat besluit?

„Ik ben destijds gestopt als justitie-predikant omdat ik moe werd van alle verplichte verslaglegging: ik was elke

dag wel een uur aan het schrijven om mijn werkzaamheden te verantwoorden. Zonde van de tijd, vond ik. Omdat ik behalve theologie ook de Rietveld-academie heb gedaan, heb ik me toen vier jaar aan de kunst gewijd. Maar ik ging de mensen ‘aan de onderkant’ missen; dus toen ik werd gevraagd als straatpastor, heb ik ja gezegd. Kunst en pastoraat liggen minder ver uit elkaar dan je zou denken. Beide hebben te maken met gelaagdheid: je moet langer bij iets stilstaan voordat iets of iemand zijn geheim prijsgeeft. Ik heb eens een schilderij gemaakt waar ik niet tevreden over was. Toen heb ik er heel radicaal een rood vlak aan toegevoegd. Een week later was het verkocht. Ik zie daarin een parallel met het gesprek dat ik ooit voerde met een jonge gedetineerde die klaagde dat hij op zijn 22ste financieel binnen had willen zijn. Hij was al de vierde jongere in korte tijd met zo’n verhaal en ik flapte er, geheel tegen de regels van het pastorale handboek in, uit ‘Ik vind je eigenlijk een etterbak!’ We schrokken er allebei van. Die jongen ging daarna wel nadenken over zijn leven en stond daarna open voor meer gesprekken. Hij belde me na een jaar op dat hij werk had en dat hij dat aan onze gesprekken te danken had. Soms helpt het om een ongewone ingreep te doen.”

Dit artikel werd in december 2018 gepubliceerd in NRC Handelsblad en nrc.next.

Hospice Duin- en Bollenstreek,
Sassenheim

Een plek waar het leven gevierd wordt

door: Jules de Vries

Thuis werd het steeds moeilijker. Mijn zus was in de laatste fase van haar terminale ziekte gekomen. Ik was veelal bezig met vragen hoe ik de juiste zorg voor mijn zus kon organiseren. Daarnaast had ik daardoor bijna een extra huishouden te voeren. Koken, wassen, schoonmaken voor mijn zus. Ik deed het met liefde, maar in plaats van met haar te kunnen praten was ik aan het sloven en organiseren. Mijn zus voelde zich daarbij schuldig dat ze anderen zo met haar ziekte belastte.

In overleg met de huisarts hebben mijn zus en ik ervoor gekozen om in de laatste periode die haar restte naar een hospice te gaan. Hier werd de dagelijkse zorg voor ons weggenomen en konden we toekomen aan de goede gesprekken die we nog wilden voeren. We hebben veel gelachen over het leven dat we hebben geleid, de rare anekdotes en de gemeenschappelijke herinneringen.

Hoewel het verdriet om het verlies groot is, hebben mijn zus en ik ons enorm gesteund gevoeld door de vrijwilligers en verpleegkundigen die ons verlost van de praktische zorg die zij overnamen. Fijn was ook de palliatieve arts die er samen met de huisarts voor zorgde dat mijn zus in deze laatste weken geen pijn hoefde te lijden en waardig en in vrede kon overgaan naar de dood.

Ik heb deze laatste maanden daarom zeer intens beleefd en in vreugde met mijn zus kunnen delen. Het voelde voor mij en mijn zus als een verlossing dat wij zo de laatste periode konden beleven.

Dit is een uit het leven gegrepen verhaal over de zorg in een hospice. Jasper Radder nodigde me uit om in dit nummer van de Hooglandse Nieuwe een artikel te wijden aan het hospice, nadat ik in het vorige nummer met het thema 'waarheid' al iets over het hospice vertelde.

Dit nummer heeft als thema verlossen. De aansluiting met mijn onderwerp moge duidelijk zijn. Daarover dus geen nadere beschouwing.

Ontstaan*

De naam Hospice duikt voor het eerst op in de vierde eeuw na Christus. Het was een plek waar vermoeide pelgrims rust konden vinden op hun weg naar Rome of Santiago de Compostella. Het betekent 'gastenverblijf'. In de 19^e eeuw werd het begrip nieuw leven ingeblazen door Jeanne Garnier en de Ierse Congregatie "of the Religious Sisters of Charity". Zij startten in 1843 in Lyon het eerste hospice, specifiek gericht op de ongeneeslijk zieken.

De moderne hospicezorg vindt haar oorsprong in Engeland. Daar richtte de Engelse verpleegkundige en arts Cicely Saunders in 1967 een hospice op: het Saint Christophers Hospice. Zij vond de zorg voor de stervenden in de ziekenhuizen te karig. Zij richtte zich op adequate pijnbestrijding en de bestrijding van andere symptomen die zich in de stervensfase kunnen voordoen. De zorg moest gegeven worden, zo was haar idee, in de eigen omgeving van de patiënt en als dat niet ging in een huiselijke omgeving, waar rust, warmte en medemenselijkheid centraal stonden.

In 1989 startte het eerste Hospice in Nederland, het "Bijna Thuis-Huis" in Nieuwkoop. Eén van de pioniers was Peter Sluis, destijds huisarts in Nieuwkoop. Een ander was de priester Rob van Hellenberg Hubar, die de stichting Elkerlyc oprichtte. Deze twee instellingen

vormden een platform, waarmee nieuwe ideeën over sterven ontstonden: *Niet langer werd sterven gezien als het ultieme falen van de geneeskunde, maar als een normale, bij het leven horende fase.* Nieuw was ook de inzet van vele vrijwilligers in de zorg rond de stervende.

In de Leidse regio nam de verpleeghuisarts Rob van der Hoeven in 1999 het initiatief voor de oprichting van een palliatieve unit in het Elisabeth Gasthuishof in de binnenstad van Leiden. Een aparte kleine afdeling voor mensen in hun laatste levensfase, als onderdeel van een groter verpleeghuis. Inmiddels is deze palliatieve unit per 1 september 2017 een zelfstandig hospice geworden, **Hospice de Mare**. Ze is thans gehuisvest in Verzorgingshuis Hofwijck in Oegstgeest. De bedoeling is om op korte termijn een nieuw hospice te bouwen in Leiderdorp dat De Mare gaat vervangen.

Andere hospices in onze regio zijn: **Hospice Issoria** dat zijn deuren opende in mei 2003 in een pand op de Plantage in Leiden en nu aan de Burggravenlaan gevestigd is.

Hospice Duin- en Bollenstreek opende zijn deuren in mei 2008 in een compleet nieuw gebouwd pand aan de Hoofdstraat in Sassenheim. Verschillende andere initiatieven in de regio, waaronder in Wassenaar, Katwijk en Alphen en het speciale jongerenhospice **Xenia** in Leiden volgden.

De organisatie van een hospice

Hospices zijn als regel zelfstandige organisaties met een eigen bestuur en een eigen werkorganisatie. Centraal in de dienstverlening aan de gasten staan de vrijwilligers die allemaal een passende scholing krijgen. In Hospice Duin- en Bollenstreek zijn meer dan 120 vrijwilligers actief, in Hospice De Mare is dat aantal nog beduidend minder. De mees-

ten zijn zorgvrijwilligers, maar er zijn er ook die koken, geestelijke verzorging bieden, de tuin doen, die bloemen en planten in huis verzorgen en ga zo maar door. Verpleegkundige ondersteuning is 7x24 uur aanwezig in het hospice. Het zijn allemaal in de palliatieve zorg geschoolde verpleegkundigen. De huisarts is medisch verantwoordelijk en kan altijd een beroep doen op een palliatief geschoolde arts. Een palliatief arts is gespecialiseerd in het bieden van medische zorg rond het levenseinde. Wekelijks is er overleg, waarin alle bij de zorg betrokken professionals de zorg afstemmen en afspraken maken over de uit te voeren palliatieve zorg. Een manager en één of twee coördinatoren regelen alles en doen ook de intakes voor de nieuwe gasten. Het bestuur is beleidsmatig en zakelijk verantwoordelijk en vaak is er ook een vriendenstichting die extra's kan regelen.

De gasten

In hospices wordt de term patiënt niet gebezigd. Degenen die er verblijven zijn de gasten. Meestal is het de huisarts die een nieuwe gast doorverwijst naar het hospice. Heel vaak ook komen gasten rechtstreeks vanuit het ziekenhuis naar het Hospice. Bij de intake is naast de gast veelal een familielid aanwezig. Niet iedereen kan zomaar naar een hospice als gast. Vanuit de arts moet duidelijk zijn dat er een levensverwachting is van maximaal drie maanden.

De familie van de gast is meestal heel intensief betrokken bij de zorg. In familiegesprekken kunnen gewoonten en voorkeuren uitgewisseld worden. Goede dossiervorming draagt er toe bij dat iedereen op de hoogte is van alle afspraken en ernaar handelt.

Het gebouw

Om de gasten mooi en huiselijk te kunnen ontvangen is een goed gebouw met de noodzakelijke voorzieningen belangrijk. Door bestuur en vrijwilligers is er vaak langdurig en altijd keihard gewerkt om de nodige financiën bij elkaar te schrapen om dat mooie gebouw te verkrijgen of te bouwen. De groep rond Hospice Duin- en Bollenstreek wist maar liefst een miljoen euro bij elkaar te krijgen om grond te verwerven en daar het hospice op te bouwen. De rest van het benodigde bedrag kon worden geleend. De acties voor Hospice de Mare gaan binnenkort van start. Ook daar is veel geld nodig voor een mooi gebouw in Leiderdorp.

Het hospice-gebouw heeft ruime eenpersoonskamers met een badkamer. Om het kleinschalige karakter te handhaven

Vrijwilligers Hospice Duin- en Bollenstreek, Sassenheim

zijn er een beperkt aantal plaatsen. Duin- en Bollenstreek en De Mare hebben er ieder zes. Daarnaast is er een gemeenschappelijke woonkamer, een ruimte voor de verpleegkundigen en een ruimte voor familiegesprekken en vergaderingen. Een royale keuken en een mooie tuin maken het hospice compleet.

De sfeer in het Hospice

Veel mensen verwachten een grauwe sfeer in het hospice. Immers de dood is nooit ver weg en vrijwel altijd is het Hospice de laatste plek waar een gast verblijft. Toch is de werkelijkheid anders. Er is een huiselijke sfeer en er wordt ondanks alles veel gelachen in het Hospice. Verhalen worden opgehaald en herinneringen uitgewisseld. Nog één keer wordt het leven gevierd.

Veelal wordt een overvloed aan medicijnen afgebouwd. Genezen is er immers niet bij. Soms leidt dat tot meer vitaliteit bij de gast. Mooie gesprekken zijn vaak het resultaat. Rust en toewijding door de vrijwilligers en de verpleegkundigen scheppen een open sfeer. Alles is erop gericht het de gast en diens naasten zoveel mogelijk naar de zin te maken. Niet alleen zij waarderen het verblijf en de sfeer in het hospice bijzonder, ook voor de vrijwilligers is deze sfeer en de dingen die ze meemaken een verrijking van hun leven.

Nazorg

Er brandt een kaars in de hal van Hospice Duin- en Bollenstreek. Iedereen die binnenkomt weet: een van onze gasten is overleden. Met een kort ritueel ter nagedachtenis aan de overledene vindt die dag een uitgeleide plaats.

Twee keer per jaar is er een herdenkingsbijeenkomst met de nabestaanden van alle overledenen van het afgelopen half jaar. Een speciale groep vrijwilligers verzorgt bij Hospice Duin- en Bol-

lenstreek rondom een gekozen thema een afscheidsritueel. De kaars die op de dag van afscheid brandde, wordt opnieuw ontstoken en familieleden die dat willen leveren een bijdrage waarmee ze hun geliefde herdenken. Een mooi ritueel, met meestal prachtige live muziek, waarin familieleden ook afscheid nemen van de vrijwilligers en medewerkers van het hospice, of waarbij sommigen besluiten zelf vrijwilliger te worden.

Vrijwilligerswerk in het Hospice

Het hospice kan zijn werk verrichten dankzij de inzet van veel vrijwilligers. Bij Hospice de Mare zijn nieuwe vrijwilligers heel erg welkom. Daar is het bestand vrijwilligers nog in opbouw. Elke vrijwilliger volgt bij de start of enige tijd nadien een cursus. Daar leer je een aantal vaardigheden rond het omgaan met terminale gasten. Je leert je eventuele schroom overwinnen, maar ook wat in bepaalde situaties wel of niet te doen. Het blijft niet bij die ene scholing, want er worden rond allerlei thema's ook speciale scholingsmomenten georganiseerd. Dat kunnen ook heel praktische zaken zijn bijvoorbeeld rond brand(preventie).

De meeste vrijwilligers leveren een bijdrage in de zorg, maar dat er veel andere vormen van vrijwilligerswerk zijn, maakten we eerder in dit artikel al duidelijk. De gemiddelde inzet van een vrijwilliger is één of twee dagdelen, maar meer komt ook voor. Vrijwilligerswerk in een hospice is bijzonder dankbaar en verrijkend.

*Ontleend aan "Canon palliatieve zorg", uitgave van de Vereniging Canon Sociaal Werk te Amsterdam.

Tieden uut Nijhoof

Als ik aan het woord verlossing denk, dan is de associatie voor mij meteen met een bevalling. Na als kraamverpleegkundige ettelijke bevallingen te hebben meegemaakt is dat ook voor mij het meest logische.

Nu heb ik naast het verpleegkundige zijn, de studie homeopathie gedaan en ben daarna als zelfstandige een praktijk gestart, heel fanatiek en absoluut overtuigd van het heil van deze geneeswijze. Ik had in het ziekenhuis veel gezien waar ik me tegen ging afzetten en dat werkt voor beide partijen niet goed....

Nu wil het dat ik in ons dorpskoortje naast een sopraan sta die kraamverzorgster is. Een moederlijk gevormde, lieve, vrolijke vrouw die je elk aanstaand echtpaar zou toewensen wanneer je een kind op de wereld gaat zetten. Zoals dat gaat raak je in gesprek over elkaars wel

en wee en zo ook over haar werk en wat ze zoal tegenkomt.

Nu merk ik in het Groningse dat de nuchtere Groninger niet zo snel over zichzelf praat en dat een alternatieve geneeswijze ook niet zomaar ter sprake komt. Meestal doe ik er dan ook het zwijgen toe en loop niet zo te koop met datgene waarvan ik wel weet dat mijn hart daar ligt, maar waar ik inmiddels wel wat genuanceerder naar ben gaan kijken. Maar op de een of andere manier kwam de homeopathie toch ter sprake. En wat blijkt, zij heeft een cursus EHBO homeopathie gedaan voor uitsluitend tijdens en rond de bevalling. Mijn hart sprong op, wat leuk! En ze had er ook nog goede ervaringen mee waardoor er nogal eens een ingreep overbodig was geworden of de borstvoeding toch op gang kon komen.

Langzamerhand ben ik mezelf ook verlost gaan voelen; door mijn burn-out ben ik mijn vak ook veel minder 'fanatiek' gaan bezien. Doordat ik gedurende de burn-out en de daarbij komende hartklachten me noodgedwongen ook moest overgeven aan de reguliere zorg voor mijn lijf, is er een soort balans ontstaan tussen wat ik noemde de harde geneeswijze (regulier) en de zachte (alternatieve) wijze. Ik ben milder geworden en kan ze nu beide omarmen. De gesprekken gaan makkelijker en mensen openen zich meer doordat het absolute heeft plaatsgemaakt voor mildheid, het midden tussen de twee uitersten....

Dat is absoluut een verlossing!

Maria de Graaff-van Wijngaarden

Verlossing

Losgemaakt zijn uit knellende windsels
Windsels van zorg om het welzijn van mijn liefste
Mijn liefste die gestopt is te leven
Het leven dat hem sluipend plots is ontnomen
Afgenomen al zijn mogelijkheden tot genieten en samenzijn
Samen nog iets te beleven, te bepraten is voorbij
Al heel lang kwam dit moment eraan
Nu we van elkaar losgemaakt zijn
Is zware zorg vervangen door heimwee
Lichten naast vlammen van boosheid weer vreugden op
En wint de liefde

Wil Heesakkers

Hooglandse Vieringen

Iedere zondagochtend om 11.45 uur
Hooglandse Kerk, Middelweg 2, Leiden

De diensten zijn - ook achteraf - te beluisteren op:
www.kerkomroep.nl

OVERZICHT

zo 21 april	Christiane van den Berg	Pasen - Zorg voor de schepping
zo 28 april	Karin van den Broeke	Beloken Pasen
zo 5 mei	Ad van Nieuwpoort	Bevrijding (liturg Christiane van den Berg)
Spelen met verhalen		
zo 12 mei	Christiane van den Berg en Aenneli Houkes	Elia en Izebel
zo 19 mei	Jan Delhaas	Dina
zo 26 mei	Japke van Malde	Mozes en het volk (het Gouden Kalf)
zo 2 juni	Henk Schouten	Sarah en Abram (de eerste lach)
zo 9 juni	Christiane van den Berg	Pinksteren

Iedere woensdag is de liturgie voor de daaropvolgende zondag te vinden op:
<https://tinyurl.com/LiturgieLSE>

Cor van Bree

Wie een tekst, bijvoorbeeld een verhaal, schrijft en dat aan de openbaarheid prijsgeeft, legt zo'n tekst te vondeling. Wie hem vindt, kan ermee doen wat zij of hij wil, nu ja, er zijn grenzen: niet alles is mogelijk. Dit geldt ook voor bijbelverhalen.

Er zit heel wat tussen de oorspronkelijke verteller en de lezer of het gehoor. Er is allereerst de vertaling, letterlijk of minder letterlijk; niet voor niets zeggen de Italianen: traditore traduttore 'de vertaler is een verrader'. Als het verhaal náverteld wordt, gebeurt er nog meer: bepaalde delen worden weggelaten, andere toegevoegd, accenten worden anders gelegd. En dan is er de preek. In een preek wordt het verhaal meestal kort samengevat en worden wat achtergronden geschetst en dan volgt het "ergste" wat een tekst kan overkomen: hij wordt geïnterpreteerd! Maar daarmee zijn we er nog niet. Want iedere hoorder hoort uiteindelijk haar/zijn eigen verhaal. Laten we zeggen: er zitten 200 mensen in de kerk en er worden 200 verschillende preken gehoord.

Maar al deze bezwaren vormen geen belemmering om in mei en begin juni

in een viertal diensten te 'spelen met verhalen'.

In de eerste dienst gaat het om Izebel, de grote tegenstandster van de profeet Elia. Was ze werkelijk zo slecht als ze in het verhaal wordt afgebeeld?

In de tweede dienst staat ook een vrouw centraal. Het gaat het over de enige dochter van Jacob: Dina, die ondanks het feit dat ze een naam heeft, toch wat in de schaduw van haar broers blijft. Ook de dans om het gouden kalf (derde dienst) staat aan de slechte kant van de geschiedenis; wat moest Mozes wel met zo'n volk en omgekeerd? Een vrolijk verhaal lijkt het thema van de vierde dienst te worden: de eerste lach. Dit wordt verbonden met het verhaal van Sarah die op haar oude dag nog een kind (uiteraard een zoon) zal krijgen.

Ten slotte. Op 28 april vieren we de afsluiting van Pasen: Beloken Pasen, vroeger ook wel Klein Pasen genoemd, op 5 mei de bevrijding en op 9 juni Pinksteren. Op de Bevrijdingszondag gaat theoloog en predikant Ad van Nieuwpoort voor; hij is een representant van de "Amsterdamse School" en staat samen met Ruben van Zwieten aan de wieg van "Zingeving Zuidas".

Izebel volgens Guillaume Rouille (1518?-1589) - "Promptuarii Iconum Insigniorum"

De Ekklesia Taallunch: *lekker eten en leuke gesprekken*

Filiz Raben - coördinator

Elke laatste zaterdag van de maand organiseert de Ekklesia Taalgroep een Taallunch: iedereen is van harte welkom, neemt iets te eten mee, alle gerechten worden neergezet op de bar van Rap 100, vervolgens wordt dat gezamenlijk door de aanwezigen gegeten. Initiatiefneemster Mara: "Eten verbindt mensen met elkaar, omdat het zo essentieel en basaal is, en het is meteen een heel goed gespreksonderwerp." De Taallunch wordt nu ongeveer een jaar georganiseerd. "De eerste paar keer kwamen er na een tijdje wachten toch nog twee mensen, en zaten we daar met ons drieën koekjes met salade te eten, haha! Dat was wel grappig hoor, maar ik ben blij dat er nu meer mensen komen. We hebben ook echt een aantal vaste bezoekers."

Wassim is een van die vaste bezoekers. "Ik kom regelmatig naar de taallunch, omdat ik het gezellig vind, ik vind het leuk om nieuwe mensen te leren kennen, maar ook om bij te praten met de mensen die ik al ken. En het eten is lekker!" Wassim komt uit Syrië, is sinds 2015 in Nederland en is onlangs afgestudeerd aan de UVA waar hij een master International Development Studies heeft gedaan. Momenteel werkt hij bij een onderzoeksbureau, maar binnenkort start hij met een traineeship bij de gemeente Amsterdam. "In Syrië werkte ik ook voor hulporganisaties, ik wil in Nederland ook graag werk doen waarin ik iets kan betekenen voor anderen."

Jeroen, LSE-lid, mede-oprichter, coördinator en docent bij de Taalgroep, heeft vandaag Braziliaanse kaasbrood-

jes gebakken: "Ik ben opgegroeid in Brazilië, rond mijn 20ste naar Nederland gekomen, en weet dus heel goed hoe het is om als anderstalige Nederlands te moeten leren". Jeroen is nu voor de vierde keer bij de Taallunch: "Het is altijd gezellig, de sfeer is ontspannen, en het leuke is dat je allerlei gerechten kunt proeven uit verschillende windstreken".

Akram van 10 is vandaag voor de tweede keer met zijn ouders Maissoun en Karim gekomen. Hij zit in groep 7 van basisschool Lucas van Leyden, is in december 2016 vanuit Syrië naar Nederland gekomen en spreekt vloeiend Nederlands. Wat heel bijzonder is: Akram neemt deel aan de Raad van Kinderen, een soort adviesraad waarin kinderen mogen meepraten over belangrijke onderwerpen als duurzaamheid. Hij was onlangs te zien op het Jeugdjournaal, want hij is bij prinses Laurentien geweest om te praten over kinderarmoede. Zijn ouders Maissoun en Karim zijn bijzonder trots op hem. Karim, met een grote glimlach: "En het is ook nog eens een hele lieve jongen!" Maissoun volgt les bij de Taalgroep in een groep voor gevorderden op zaterdagochtend, maar is ook samen met drie andere coaches vrijwilligster bij de Taalgroep bij de ouder-kindgroep in Leiden Noord. Dat laatste vindt Maissoun erg leuk om te doen. Haar man Karim volgt sinds kort les op dezelfde ochtend, maar in een andere groep. "Goeie les, goeie leraren, aardige mensen", aldus Karim.

Taalmaatje Paul is vandaag voor het eerst bij de lunch. Hij is sinds kort taal-

maatje van een Syrische jongeman. Het is voor hem nieuw, taalmaatje zijn, maar hij vindt het leuk om een ander te helpen met de taal. "Maar die onregelmatige werkwoorden in het Nederlands, dat is toch vreselijk voor anderstaligen! Onze taal is best moeilijk..."

Kifayat en Marieke zijn taalmaatjes en ook vaste gast bij de taallunch. De Syrische Kifayat gaat nu bijna twee jaar naar de taalles op woensdagochtend, samen met haar man Ali. Ze is erg blij met de lessen, en vindt dat ze veel leert bij de Taalgroep. Sinds vorig jaar is Marieke, ook mede-oprichter van de Taalgroep, haar taalmaatje. Bijna elke week komt Marieke thuis bij Kifayat om haar te helpen haar Nederlands te verbeteren. En de Taallunch is inmiddels vaste prik: "Je spreekt hier veel Nederlands met elkaar, en het is vooral fijn en gezellig om samen te eten."

Terwijl Akram met Taalgroep-coördinator en student Mats een taalspelletje doet, praat ik met Mats. Hij is naast coördinator ook ongeveer een jaar coach geweest van een groep gevorderden. "Ik studeer Geschiedenis en Kunstgeschiedenis en loop nu ook stage, waardoor ik helaas geen tijd meer heb om wekelijks les te geven. Maar ik val af en toe in en ben taalmaatje van een cursist. Vandaag ben ik voor het eerst bij de Taallunch, en ik vind het erg gezellig!"

Ook nieuwsgierig naar de Taallunch? In principe elke laatste zaterdag van de maand vanaf 12.30 uur. De eerstvolgende lunch is dus op zaterdag 25 mei. taalgroep@ekkesialeiden.nl

TAALLES

Die eerste mededele wat mens leer
vóór drie jaar oud is lewenslank genoeg
om die akuutste nood te formuleer
soos: *ek het honger ... hou van jou ... is moeg.*

Plots uit die soet ontmoeting weggeruk
het hulle 'n nuwe saamkomplek ontdek
om oor en oor, onnosel van geluk,
toereikend te verduidelik: jy en ek ...

'n Maand daarna – want tyd bring raad – hanteer
hul moeiteloos diggeweeft sin,
die voegwoorde van kunstige verweer
soos: *daarenteen ... ondanks ... desnietemin ...*

Elisabeth Eybers (1915-2007)
uit: *Balans*, Querido Amsterdam 1962

Ook te zien als muurgedicht op de Anne Frankschool in Stevenshof
zie ook: <https://www.muurgedichten.nl/nl/muurgedicht/taalles-1962>

2020: Vijftig jaar Leidse Studenten Ekklesia

Volgend jaar is het zover, dan bestaat de LSE vijftig jaar. Het bestuur streeft naar een feestelijk jaar met diverse evenementen om dat heuglijke feit te vieren. Daarom willen we graag op korte termijn een 'Jubileumcommissie' starten. Hebt u interesse? Of hebt u ideeën of suggesties?

Mail dan aan:
secretaris@ekkesialeiden.nl

Jubileumcommissie LSE zoekt historicus

De Ekklesia heeft op Rapenburg 100 een rijk archief, met tal van stukken over de afgelopen 49 jaar. Dat archief wordt nu geordend en gesystematiseerd.

In het kader van het 50-jarig jubileum in 2020 zoekt de Jubileumcommissie een historicus. Hij of zij zou kunnen helpen om een handzaam historisch overzicht te schrijven over de Ekklesia, gebruikmakend van ons archiefmateriaal. Dat kan uitmonden in een mooie publicatie.

Als je geïnteresseerd bent, schrijf dan s.v.p. aan de Jubileumcommissie p/a secretaris@ekkesialeiden.nl

Actie babymutsjes voor Samos

160 babymutsjes werden door de Ekklesia Leiden ingezameld. Een fantastisch resultaat. Hieronder een impressie van Lucie Pufkus.

Mijn ervaringen met de vluchtelingen in Samos

Een aantal van jullie weet dat ik een kleine maand ben gaan werken in de medische post bij het vluchtelingenkamp in Samos.

Hoe was het daar en hoe is het met jullie bij elkaar verzamelde, vaak zelf gebreide en gehaakte, babymutsjes gegaan? Om jullie niet in spanning te houden: goed!!

De meeste baby- en kindermutsjes bedekken nu heel blije hoofdjes van kinderen die stralend om zich heen kijken: "Zie je mij wel, met mijn nieuwe warme muts." En vaak ook met nieuwe sjaals, wanten en jasjes, die gelukkig ook volop gedoneerd zijn.

Dat zijn de mooie dingen om te zien, naast veel andere zaken die heel verdrietig maken.

Want hoe is het toch mogelijk dat er in ons beschaafde Europa oorlogs- en geweldsvluchtelingen in koude vochtige

barakken en dunne tentjes moeten wonen zonder goed sanitair en goed eten. Op mijn eerste vrije dag liep ik naar het kamp. Bij de ingang, tussen hekken met prikkeldraad, zag ik bussen vol politie en bewaking bij de poort. Een gevangenis? Nee, opvang voor mensen die hun land hebben verlaten, omdat daar oorlog is, omdat ze gemarteld zijn, omdat ze verkracht zijn, omdat ze hun leven daar niet langer veilig zijn en hun kinderen een toekomst in vrijheid en veiligheid willen bieden.

En wat zijn er veel kinderen! Ik herinner me een gezin uit Irak met zes kinderen, ze waren allemaal ziek, de één had hoge koorts, de ander longontsteking en het duurde maar en duurde maar.

En hoewel we deden wat we konden en paracetamol en antibiotica meegaven, is er het pijnlijke besef dat dat niet genoeg is. Om beter te worden is er veel meer nodig: warmte, veiligheid, rust, vitamines, geruststellende armen om je heen. Kinderen zijn enorm veerkrachtig en konden vaak ondanks hun ziek zijn lekker spelen en grapjes maken. Maar ze

hadden zeker in de gaten hoe gestrest en ongelukkig hun ouders waren.

En hoe nu verder? Er is geen uitzicht op een oplossing.

Nu het weer iets warmer wordt, neemt het aantal bootjes toe. Enkele weken terug kwamen er 101 mensen en kinderen in twee bootjes aan op Samos en zij zullen buiten het overbevolkte kamp tussen de olijfbomen een plaatsje moeten vinden. De onwil van de kampdirectie, de Griekse politici en van de Europese politiek is alom bekend:

"Maak het mensen niet comfortabel, want dan komen er nog veel meer."

Dat betekent dat mensen en kinderen nu jaren gaan leven onder niet-menselijke omstandigheden.

Het is onbegrijpelijk en het enige wat je kunt doen, heeft u gedaan, letterlijk en figuurlijk warmte geven aan kleine en grote kindertjes. Heel veel dank daarvoor.

Lucie Pufkus

Uitgangscollectes diaconaat LSE

Opbrengsten (excl. digitale giften)

- 10 februari 2019: SAVIE - Wij helpen daar armen Oost-Europa € 512,20
- 10 maart 2019: COME - Communication Middle East/ dialoogseminars € 300,-

Collecterooster

- 21 april 2019 (Pasen): Straatpastoraat Leiden.
- 9 juni 2019 (Pinksteren): St. Diaconaal Fonds Hulpverlening Ekklesia Leiden
- 1 september 2019: UAF - studie en werk voor hoogopgeleide vluchtelingen

Voor informatie over de doelen/projecten van de Diaconie, zie website van de LSE.

Containervaart (zie: https://www.treffendtextiel.nl/w_amelien/index.html)

Amel den Boer

* Terneuzen, 4 juni 1934

† Alphen aan den Rijn, 19 februari 2019

*vrouw, moeder, grootmoeder,
textielkunstenares*

Op 19 februari is Amelina (Amel) den Boer-Cazemier overleden in haar woonplaats Alphen aan den Rijn.

Amel was samen met haar man Diet een trouwe bezoeker van onze vieringen. Ook was zij lid van een participantengroep in Alphen aan de Rijn.

Wij gedenken haar met eerbied en genegenheid en wensen Diet, kinderen en kleinkinderen veel sterkte. Amel is in besloten kring begraven op de Oosterbegraafplaats te Alphen aan den Rijn.

*Tot het laatste toe wilde je leven.
Door je sterke wil hiertoe gedreven.
Je geest nog op volle kracht.
Maar over je lichaam had je geen macht.*

Ada van Mil

* 29 april 1943

† 7 maart 2019

Ada was jarenlang zeer actief in de Ekklesia, met name in de stuurgroep diaconie. Wij gedenken haar in eerbied en zijn er dankbaar voor dat zij altijd klaar stond om mensen te helpen. We wensen haar familie sterkte.

De dienst ter nagedachtenis aan Ada heeft plaatsgevonden op 14 maart in de Hooglandse Kerk. Aansluitend vond de bijzetting plaats in het familiegraf op de R.K. begraafplaats Zijlpoort.

Geloofsopvoeding en improvisatietheater

Wat heeft geloofsopvoeding met improvisatietheater te maken? Misschien meer dan je in eerste instantie denkt! Want bij improvisatietheater gaat het, zoals de bekende kinderboekenschrijfster Bette Westera uitlegt, “over de dingen van het leven: over ja zeggen tegen wat je aangereikt krijgt, over vertrouwen hebben in jezelf en de ander, over risico nemen”. Door eenvoudige spelvormen worden deze aspecten geoefend en “scheppen we randvoorwaarden voor het spel dat geloofsopvoeding heet”.

Wij nodigen ouders uit om op **maandag 3 juni 2019 (dit is de juiste datum!) van 20.00 – 22.00 uur op Rapenburg 100** bij één van de ‘Kind en geloof’-groepen van de LSE aan te sluiten voor een avond over geloofsopvoeding op een speelse manier.

Wat zijn de doelen van deze avond?

- de spelregels van improvisatietheater door het uitspelen van korte gesprekken en scènes te oefenen
- met elkaar uit te wisselen hoe we deze spelregels kunnen toepassen in onze geloofsopvoeding

De avond richt zich met name op ouders van kinderen in de basisschoolleeftijd, maar ook ouders van oudere of jongere kinderen zijn van harte welkom. Je hoeft geen ervaring met toneelspelen/improvisatietheater te hebben.

Met vragen en om je op te geven kun je contact opnemen met Inka Zahn (merveille_2012@web.de) of met Christiane van den Berg (christianevandenberg@ekklesialeiden.nl).

Heb je zin om mee te doen?

Heb je zin om samen met een leuke groep mensen iets te doen voor de kinderen in de Ekklesia?

Kom dan meedenken over wat je zou kunnen en willen doen. Waar liggen jouw talenten? Hou je van het organiseren van een kerst- of paasfeest? Wil je liever rustig met een klein groepje kinderen wat knutselen? Hou je van verhalen vertellen of lees je graag voor? Vind je het leuk om overal bij betrokken te zijn of wil je best wat doen, maar een of twee keer per jaar is genoeg?

Wij ontmoeten elkaar op **donderdag 16 mei om 20 uur op Rapenburg 100** om met elkaar te kijken wie waar zin in heeft. Kun je dan niet komen, maar wil je wel iets doen? Laat het ons weten of spreek na de viering de leiding van de kindernevendienst aan. Wij vertellen je graag meer over de mogelijkheden.

Aenneli Houkes (aenneli.houkes@gmail.com)
Christiane van den Berg
(christianevandenberg@ekklesialeiden.nl)

Kent iemand van jullie – als Ekklesia-ouders - een enthousiaste en goede en ervaren oppas die het leuk zou vinden om tegen een vergoeding op de kinderen in de Ekklesia te passen? Wijs haar of hem op deze advertentie!

Advertentie

Oppas gezocht voor Ekklesiacrèche

In de mooie Hooglandse Kerk in Leiden komen we als Ekklesia elke zondag bijeen. De Ekklesia biedt voor mensen van alle leeftijden ruimte voor bezinning, inspiratie, rust en ontmoeting in deze zondagse vieringen. Voor onze crèche zoeken wij drie ervaren en enthousiaste mensen die tijdens de zondagse vieringen op willen passen op **kinderen in de leeftijd van met name 0-4 jaar**.

In principe werk je als oppas alleen. Je maakt deel uit van een pool van twee à drie oppassen, samen vullen jullie drie (soms vier) zondagen per maand. Op zondagen waarop meer kinderen worden verwacht of blijken te zijn, werken jullie met z'n tweeën of wordt er voor ondersteuning gezorgd. Gedurende de schoolvakanties als er geen kindernevendienst is komen eventueel ook oudere kinderen spelen/lezen/knutselen bij de crèche.

Je bent vanaf 11.30 uur aanwezig tot – met nog even opruimen - ongeveer 13.15 uur. De nadruk ligt bij de crèche vooral op het vermaken en veilig doen voelen van de kinderen. Belangrijk is daarom dat kinderen zich bij jou snel op hun gemak voelen, ook als ze je niet elke week zien. Verzorging is maar beperkt nodig (al verschoon je misschien weleens een luier) en bij hoge nood zijn de ouders in de kerk en dus in de buurt. Speelgoed,

boekjes, tekenspullen enz. zijn aanwezig. Hoewel de crèche natuurlijk onderdeel uitmaakt van de Ekklesia is zelf gelovig zijn niet nodig, een ‘open mind’ is voldoende.

Onze eisen zijn:

- Je hebt ervaring als oppas en durft verantwoordelijkheid te nemen.
- Je bent 16+
- Je bent bereid om mee te werken aan de aanvraag van een verklaring omtrent gedrag (de VOG, de Ekklesia regelt dit verder)
- Voor een jaar beschikbaar, 1 à 2 keer per maand. Wij zorgen in overleg met jou voor inroostering.

De vergoeding is 10 euro per uur.

Soms zijn er geen kinderen, dan kun je na het opruimen direct naar huis en ontvang je 10 euro.

Ben je geïnteresseerd? Neem dan vóór 1 mei contact op met: Christiane van den Berg of Marit van der Toorn. Zet in je mail je motivatie en je ervaring. We zullen op basis van de aanmeldingen gesprekken inplannen om kennis te maken met elkaar.

christianevandenberg@ekklesialeiden.nl
maritvandertoorn@gmail.com

Kinderen, jongeren en ouders in de Ekklesia

Voor kinderen en jongeren is er in de Ekklesia veel te doen en te beleven. Hieronder staan alle oude en nieuwe en binnenkort te realiseren activiteiten op een rij.

0-4 jaar:

Voor de allerkleinsten willen wij binnenkort één keer per maand op de 2e zondag van de maand een 'Kerk op schoot'-viering organiseren. Aan het begin van deze viering is er gewoon oppas en zijn de ouders in de kerk. Na de overweging en de daaropvolgende muziek verlaten de ouders de kerk en gaan naar de crèche ruimte. Daar vieren zij samen met hun kinderen een korte en eenvoudige 'Kerk op schoot'-dienst.

Alle overige zondagen is er oppas gedurende de vieringen. Wij streven ernaar een pool van drie enthousiaste en ervaren mensen te hebben die tegen een vergoeding de crèche bemensen en die elkaar afwisselen. Zij zijn als het goed is snel vertrouwde gezichten voor de kinderen.

4-12 jaar:

Voor de kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar is er buiten de schoolvakanties kindernevendienst. Eén keer per maand, (ook) op de tweede zondag van de maand, willen wij een speciale kindernevendienst houden waarbij de kinderen meer tijd hebben voor verhaal en verwerking en waar zij met elkaar hun eigen tafelviering houden:

een agapé-viering met chocomel en krentenbollen.

In de advent en gedurende de veertigdagentijd zijn de kinderen met een project bezig dat in de grote kerk begint. Kerst, Pasen en Palmпасen blijven zoals nu bijzondere vieringen voor de kinderen. Daarnaast is er de jaarlijkse kinderdienst die door kinderen zelf wordt vormgegeven. Af en toe zijn er bijzondere vieringen voor jong en oud. Zo zal er dit jaar in november een speciale viering zijn met verhalen en gedichten van kinderboekenschrijfster Bette Westera, muzikaal geïllustreerd door Diederik van Essel. Tijdens de schoolvakanties kunnen kinderen in de basisschoolleeftijd ook terecht bij de crèche – waar dan een vaste oppas is.

12+

Op de 2e zondag van de maand is er voor de jongeren tijdens de vieringen in de Hooglandse kerk Rapenburgtijd. Ruimte voor gesprek en voor ervaring. Regelmatig gaan de jongeren dan samen op pad. Bijvoorbeeld naar een hindoeïetempel of naar een moskee om te ervaren hoe andere mensen vorm geven aan hun geloof.

In de kerstnacht en in de paasnacht eten de jongeren samen in Leiden of (met spel) aan het strand voordat zij samen naar de viering van de Ekklesia gaan waar zij actief bij betrokken zijn. Eén keer per jaar gaan de jongeren samen op kamp. Samen bereiden de jongeren de jaarlijkse jongerenviering voor.

Voor ouders:

Geloofsopvoeding is niet vanzelfsprekend in een tijd waarin misschien de meeste mensen die je kent niets hebben met kerk en geloof. De ondersteunende context waarbinnen je als ouder niet echt over geloofsopvoeding na hoeft te denken omdat je gewoon mee kunt doen met anderen en je kinderen vanzelfsprekend van alles krijgen aangereikt is er niet meer. En bovendien is het leven al zo vol, je bevindt je als ouder in het spitsuur van het leven en geloofsopvoeding voelen dan al gauw als nog iets erbij...

En tegelijk verlang je misschien juist naar rust in de hectiek van alledag. Naar kleine en haalbare rituelen die het leven vorm geven en verdiepen. Naar vormen die helpen om stil te worden, om aandachtig te zijn. Voor jezelf en voor je kinderen.

En misschien wil je je kinderen graag doorgeven wat je voor jezelf als van waarde hebt ervaren. Verhalen. Waarden...

'It takes a village to raise a child', luidt het gezegde. Dat geldt ook voor geloofsopvoeding. In de Ekklesia ontmoeten ouders elkaar en gaan op zoek hoe zij in deze tijd en in hun levensfase vorm kunnen geven aan hun leven en aan hun gezin.

Voor ouders zijn er verschillende vormen van uitwisseling en gesprek:

- **Gezamenlijke doopvoorbereidingsavonden** voor ouders die hun kind in de Ekklesia willen laten dopen.

- **Terugkomavonden** voor doopouders: twee keer per jaar opent één van de 'Kind en geloof'-groepen uit de Ekklesia haar deuren voor ouders.

De volgende avond is 20 mei om 20.00 uur op Rapenburg 100. Het thema is: theatersport en hoe theatersport te maken heeft met geloofsopvoeding.

- **Deelname aan een 'Kind en geloof'-groep.** De groep komt maandelijks op de tweede maandag van de maand bij elkaar op Rapenburg 100. De deelnemende ouders bepalen met elkaar de invulling van de avonden. Mogelijke thema's zijn bijvoorbeeld: wat hoop je je kinderen eigenlijk mee te geven (en wat wil je ze vooral niet mee geven)? Wat zijn leuke kinderbijbels? Hoe reageer je op de vragen van je kinderen? Hoe vier je de feesten met je kinderen.

En natuurlijk kunnen ook alle mogelijkheden om samen met anderen iets voor kinderen en jongeren in de Ekklesia te organiseren manieren zijn om ook zelf over geloofsopvoeding na te denken en om ook jezelf te voeden...

Vertrouwen

Ik zie haar eerste bloei
nog op het kale hout
en vraag bezorgd
vanwaar die vroege groei
de nachten nog zo koud

de boom zegt niets
maar bloeit mij aan
alsof haar zachte kracht
de strengste vorsten
zal weerstaan
ook deze nacht.

Corja Menken Bekius

Stiltewandeling in de vroege lente

Ontwaak
overgeven, loslaten
niet meer denken
laat het maar komen
vertrouwen

Ontwaak
natuur, voorjaar
leef, word mooi
groei, bloei, word kleurig
paradijs!

Lente
Naar buiten
Polder, zingende vogels
Wind om mijn oren.
Genieten!

Ontwaak
straal uit
zing en dank
met hart en ziel
God

Ontwaak!
Groen gras,
bomen met bloesem.
Mijn ziel doet mee.
Opstanding!

Ontwaak
in mij
teer nog, pril
ik wacht op jou
ontwaak

foto: Frans Mensonides

Met z'n twaalven liepen wij op een winderige zaterdagochtend vol Hollandse luchten door Polderpark Cronesteijn. In stilte. Alle zintuigen open. Eerste bloesem... Jonge Nijlganzen, zo vroeg al, zo koud nog... Wind... Geur van aarde....

De veertigdagentijd is net begonnen. Al lopend richten wij onze aandacht naar binnen. Is er iets wat ons leven – vaak ongemerkt – belast en verstopt? Welke ballast willen we deze komende weken naast ons neerzetten? Hoe lopen wij nu verder?

Wij nemen het voorzichtig ontluikende leven om ons heen waar. Is er iets wat in ons wil ontkiemen? In ons tot groei wil komen?

In de vorm van een elfje geven we later tijdens koffie en cake bij Willemien Klinkhamer thuis woorden aan onze ervaring.

Het was een goede ochtend. En het is goed om als gemeenschap verschillende en elkaar aanvullende spirituele vormen met elkaar te ervaren en te oefenen.

Christiane van den Berg

Feddema actueel

Wat wil Baudet eigenlijk?

Hans Feddema

Zelf eens Statenlid van Zuid-Holland, voel ik me niettemin meer Leidenaar dan Zuid-Hollander. Over het algemeen zijn provincies niet 'in'. Toch bleef 20 maart niet onopgemerkt. Het kabinet verloor in de Eerste Kamer haar meerderheid en Thierry Baudet leverde een prestatie. Hoe hij handenschuddend en soms dansend veel mensen mobiliseerde voor zijn club - in Zuid-Holland zelfs met 't hoogste aantal zetels - maakte indruk. Zijn jongensachtige en 'ik ken mijn klassieken'-uitstraling charmeerde. Prima deze benutting van democratie. Grote vraag is zijn ideologisch denken, inclusief zijn ideeën in de door tv uitgezonden overwinningsspeech. Dit te meer omdat in Europa, denk ook aan Brexit en de gele hesjes, populistisch onbehagen troef is, iets waarbij Baudet garen wist te spinnen. Een 'nee-beweging' lijkt dominant naast verwarring en tegenstellingen, waardoor het zondebokmechanisme, zelfs antisemitisme weer floreert. Behalve Nieuw Rechts is er gelukkig ook bevlogen engagement en vitale spiritualiteit. Baudet zit meer bij het eerste. Al voor hij politicus werd, toog hij naar Frankrijk om zijn dissertatie aan holocaust-ontkenner Le Pen aan te bieden, van wie hij ook de omstreden term 'bo-reale' (=zuiver witte) samenleving schijnt te hebben overgenomen. Even zorgelijk lijkt dat hij flirt met

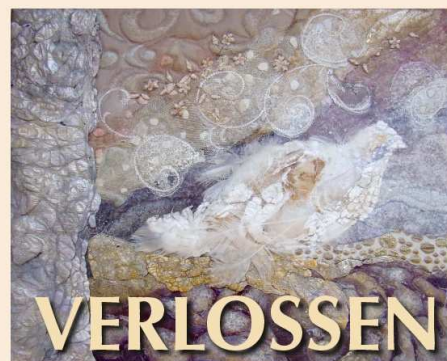
een zekere Taylor in de VS, die de superioriteit van het blanke ras bepleit. Politicoloog Sytze Faber van het Friesch Dagblad ziet bij Baudet een parallel met het nazisme, dat 90 jaar terug scoorde. Eveneens via verkiezingen, ook in een onzekere tijd en via de retoriek: "Onze natie is in gevaar". Toen niet door migratie, globalisering of EU, maar door 'een internationaal complot onder joodse leiding'.

De parallel lijkt dat nu onze natie en ons witte ras in gevaar zijn volgens Baudet, waarbij de bestuurderselite het vooral moet ontgelden. Opvallend is, hoe hij verder ook afgeeft op journalisten, wetenschap, onderwijs, kunst en architectuur. Ik schets graag ook positieve trends in Europa, bijv. dat een progressieve vrouw met warme EU-gevoelens president van Slowakije werd en dat nu een goed EU-debat gaande is. Maar het is jammer dat Baudet de 'nee-beweging' heeft weten te versterken, mede omdat vele kiezers minder hebben doorzien welke bedenkelijke ideeën hij erop na houdt. Naast GroenLinks, ChristenUnie en D66, ligt er vooral voor de partijen van het midden nu de uitdaging met een authentiek groot verhaal te komen, positief en overtuigend oplossingsgericht om een einde te helpen maken aan de onvrede onder de mensen, hun 'nee' wat te helpen ombuigen naar 'ja'. Wie weet.

Hooglandse Nieuwe

informatieblad voor alle geïnteresseerden
rondom de Hooglandse Vieringen van de
Ekklesia Leiden

vijftiende jaargang, nr. 2
april 2019
€ 2 (gratis voor leden)

- 4 Verlossen in bijbel en kerk - Jan Delhaas
- 7 Groene verlossing - Monique van der Gaag
- 8 Werken van barmhartigheid - Aennell Houkes
- 10 Verlos ons van het kwade - Herman van Bommel
- 12 Straatpastor als hoopverlener - Folly Henrica
- 14 Het hospice - Jules de Vries

Verder:
- Vieringen
- LSE-nieuws
- Diaconaat
- Actief en informatief

Hebt u van dit nummer genoten? Of hebt u zich geërgerd? Of wilt u in gesprek met een auteur? Geef het op bij de redactie: hn@ekkesialeiden.nl

Bij voldoende belangstelling organiseren wij dan een korte bijeenkomst na een zondagse dienst.

VOLGEND NUMMER:

Het volgende nummer is het Pinkster-nummer van de Hooglandse Nieuwe. Het zal verschijnen op zondag 9 juni 2019 met als thema:

keuzestress

Keuzestress kun je krijgen als je overspoeld wordt met informatie die overwogen moet worden om een goede keuze te kunnen maken.

Hoe ziet u de toekomst van de LSE? Welke studie wil ik doen? Laten wij onze kinderen dopen? Laat u zich daarbij leiden door de Geest van Pinksteren? Alle wegen leiden naar Rome, maar wat is de juiste weg?

U kunt meeschrijven door een stukje in te sturen van maximaal 600 woorden.

Uw kopij uiterlijk inzenden op zondag 26 mei naar: hn@ekkesialeiden.nl

Afscheid van Jasna

In februari hebben we feestelijk afscheid genomen van Jasna die oorspronkelijk uit Bosnië kwam en vijftien jaar lang het pand Rapenburg 100 heeft schoongehouden.

Jasna zet er nu een punt achter en blijft voortaan in Den Haag werken waar zij ook woont.

Houtsnijwerk op Rapenburg 100

Aan de wand in de achterkamer op de eerste etage hangt al enige tijd een fraai houtsnijwerk. Het is afkomstig uit de werkplaats van Simon Stolwijk. Hij heeft het ooit als een antiquiteit gekocht en toen gerestaureerd. Het is erg oud en afkomstig uit een kerk. Hij heeft het geschonken aan de LSE die dat in dankbaarheid heeft aanvaard.